

УДК 070.1(477.81)

В.В. Каневська

СТВЕРДЖЕННЯ ІДЕЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ В ДИСКУРСАХ ЕЛІТАРНОГО Й МАСОВОГО РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ГАЗЕТИ “ВІЛЬНЕ СЛОВО” В 1990–1991 РОКАХ

У статті розглянуто дискурс незалежності на сторінках газети “Вільне слово” (“Червоний прапор”) м. Рівного в 1990–1991 рр. Зроблено висновок про неоднозначність державно-розбудовчих процесів в інформаційному полі преси.

Ключові слова: дискурс елітарного, дискурс масового, незалежність України, ідея незалежності, газета “Вільне слово”, газета “Червоний прапор”.

I. Вступ

У наш час попри тривалий період незалежності держави комунікаційні процеси в середовищі ЗМК все ще розбалансовані. І якщо в радіопрограмах і на телебаченні вдумливий аналіз часто заміщується продукуванням реаліті-шоу, то преса не тільки звертається до актуальних проблем та викликів часу, а й чітко фіксує їх на своїх сторінках. Незважаючи на значну роль соціальної стратифікації в процесі суспільної комунікації, у пресі виокремлюються два полярних дискурси – елітарного й масового. У цих дискурсах зацікавлює становлення ідеї незалежності, що супроводжується проблематикою розбудови нашої держави та триває до сьогодні.

Науковий внесок у вивчення зазначені теми зробили дослідники П. Рікер [19], К.-О. Апель [17], Ю. Габермас [18]; видатні українські комунікативісти І. Михайлин [4], Г. Почепцов [6], З. Партико, Б. Потятинник, І. Павлюк аналізували дискурси та їх репрезентацію в пресі. Теоретичні засади функціонування дискурсів в українській пресі розглядають О. Зернецька [2], Є. Тихомирова, Н. Костенко, хронологічні межі в розвитку української преси – Д. Дуцик [1].

II. Постановка завдання

Метою статті є дослідження особливості репрезентації ідеї незалежності України в дискурсах елітарного й масового на прикладі рівненської обласної газети “Вільне слово”. Ця мета конкретизується в завданнях: з'ясування суті дискурсів елітарного й масового в пресі; дослідження розвитку рівненської обласної газети “Вільне слово”; з'ясування суті ідеї незалежності та специфіки її реалізації в дискурсивному матеріалі газети “Вільне слово”.

Об'єктом дослідження є рівненська обласна газета “Вільне слово”.

Предметом дослідження є ідея незалежності нашої держави, втілена в дискурсах

елітарного й масового на сторінках газети “Вільне слово”.

III. Результати

Еволюція ідей у дискурсах преси як основного ЗМК є вдачним предметом досліджень завдяки новизні теми, невивченості специфіки преси як основного ЗМК загалом та регіональної преси Рівненщини зокрема. Дискурсивні дослідження ЗМК апелюють до поняття дослідження. Як зазначив П. Рікер раніше у перших працях поняття дискурсу ототожнювали з розмовою на “певну тему” [13, с. 32]. Проте в результаті філософського аналізу поняття дискурсу виокремилися такі його аспекти, як тривалість, залучення учасників, можливість для продовження чи розвитку теми, суспільний резонанс, які дають змогу не ототожнювати це явище з однією темою чи проблемою, а об'єднувати під цим терміном кілька тем, які викликають резонанс у суспільстві. Загалом концепцію дискурсу, актуальну для нашого дослідження, виробив Ю. Габермас. Філософ зазначив, що поняття дискурсу невід'ємно пов'язане з механізмом комунікативної дії, який реалізується в суспільстві в процесі комунікації. Ю. Габермас з'ясував, що під час комунікативної дії генеруються значення тих чи інших понять, а в дискурсі відбувається їх подальше уточнення [12, с. 140]. К.-О. Апель розуміє дискурс як комунікативну структуру, яка наскрізь просякнута етосом [11, с. 68]. Поряд із цим І. Михайлин зазначає, що особливо бурхливо преса почала розвиватися наприкінці XIX – на початку XX ст.: “...тоді ж виникли поняття еліти й маси” [4, с. 168]. Відповідно, тоді ж виникли дискурси еліт і мас, які почали реалізуватися на сторінках преси та є цінним матеріалом для дослідження. При цьому елітою вважали представників владної верхівки суспільства, а масою – людей, не причетних до влади, що мислилися як суб'єкт комунікації еліти [1, с. 41].

Отже, дискурс елітарного в пресі – це комунікативна єдність текстів і довоколатекстової ситуації, створена з метою уточнення смислів, наївно припущених елітою в процесі комунікації. Дискурс масового в пресі – це комунікативна єдність текстів і довоколатекстової ситуації, створена з метою уточнення смислів, здійснювана масами у відповідь на дискурс еліт.

Дискурси еліт і мас у пресі співдіють з іншими дискурсами, а саме: з дискурсами ЗМІ – новинним, подієвим, інформаційних технологій, унаслідок чого, як зазначила О. Зернецька, може відбуватися асиміляція й дисиміляція смислів [2, с. 103]. Тож дискурси еліт і мас у пресі піддаються асимілятивно-дисимілятивним взаємодіям.

Дискурс еліт має такі форми: 1) комунікативна дія як дискурс; 2) власне дискурс еліт; 3) дискурс професіоналів; 4) дискурс здорового глузду.

Дискурс мас репрезентований такими формами: 1) власне дискурс мас; 2) терапевтичний дискурс; 3) новинний дискурс.

На прикладі дискурсів еліт і мас відбулася дисиміляція виявів дискурсів, відкрита Ю. Габермасом: 1) комунікативна дія як дискурс; 2) власне репрезентація дискурсу; 3) терапевтичний дискурс; 4) дискурс новин; 5) дискурс здорового глузду [11, с. 140].

У пресі дискурс еліт репрезентований як комунікативна дія (ідеологія) – у формі ідеологічної пропаганди, втіленої в агітаційних та передових статтях. Дискурси професіоналів, здорового глузду, власне дискурс еліт репрезентовані жанрами інтерв'ю, жанровими формами аналітичної журналістики й публіцистики, проблемною статтею.

Дискурс мас при цьому реалізується в статтях розважального жанру, невисокого рівня, в замітках, новинах, листах читачів, читацьких сповідях. Як зазначив Г. Почепцов, дискурс мас загалом орієнтується на сприйняття 12-річної дитини [6, с. 93]. За аналогією до масової літератури в дискурс мас можна включити й кримінальний нарис, який має такі ознаки масового дискурсу, як дидактизм, увага до гострих аспектів життя, трансляція традиційних цінностей, головний герой – злочинець або психічно нездорова людина [3, с. 173].

Газета “Вільне слово” як об’єкт дослідження є характеристичним прикладом взаємодії дискурсів еліт і мас, конденсованих як в існуючих політичних елітах, так і в динаміці настроїв маси. Будучи в 1990 р. органом ЦК КПРС і Рівненської міської ради під назвою “Червоний прапор”, навіть припинивши виходити на час серпневого путчу 1991 р., вона змінила назву на “Вільне слово”, а згодом із газети міської ради в 1996 р. стала незалежним громадським виданням. Щоправда, у наші дні газета тісно співпра-

цює з місцевою адміністрацією в питанні передплати [9]. Тому аналіз ідеї незалежності в дискурсах еліт і мас на сторінках цього видання є неоднозначним дослідницьким завданням.

Суть ідеї незалежності України виявляється в набутті державою територіальної, економічної й політичної незалежності від держав-сусідів [5, с. 188]. Ідея незалежності із часом змінюється, трансформується, асимілюючи нові мотиви та суспільні віяння. На шпальтах рівненської обласної газети “Вільне слово” ідея незалежності складно взаємодіє з різними елементами комунікації, багатогранно, часом досить суперечливо втілюючись у різноманітних дискурсах.

До 1991 р. в м. Рівному була тільки одна міська газета – “Червоний прапор”, заснована міською радою та комуністичною партією. У зв’язку з виходом республік зі складу СРСР у 1990 та 1991 рр. “Червоний прапор” посилено друкував пропаганду проти “націоналістів”, “рухівців” тощо. “В атмосфері безпрецедентної активності Україна готувалася до своїх перших порівняно вільних виборів до парламенту і місцевих Рад, що відбулися в березні 1990 р.”, – реконструює тогочасну атмосферу О. Субтельний [7, с. 492]. Інформація про вибори зафіксована не тільки в міському часописі, а й у численних районних газетах того періоду.

Новини про заворушення в різних кінцях СРСР стрімко проривалися, тому партійне керівництво на початку 1991 р. заборонило вихід газети “Червоний прапор”. Проте це не повернуло пресу до консолідації із центром у Москві: виникали нові газети, які приєднувалися до незалежницьких державно-розбудовчих процесів. Тому в другому півріччі 1991 р. “Червоний прапор” повернувся до читачів і відразу почав вирішувати питання про перейменування. Читачі пропонували різні назви для газети, їхні листи друкували в спеціальних рубриках. Колектив, зрештою, вибрав символічну назву газети – “Вільне слово”. Інформаційний портал Рівного пише про ці дві події – вихід газети “Червоний прапор” та зміну її назви на “Вільне слово” так: «19 грудня 1939 року вийшов перший номер газети “Червоний прапор” (21 грудня 1991 року перейменовано на “Вільне слово”)» [8]. Незалежні видання натякають на адміністрування передплат цієї газети.

За радянських часів станом на 1990 р. показник передплати газети “Червоний прапор” сягнув 55 тис. примірників, проте в 1991 р. знизився до 50 тис. і наприкінці 1991 р. – до майже 49 тис. “...Все ж таки влітку 1991 р. відчуття загальної апатії було дуже помітним” [7, с. 495]. Преса зосередилася на висвітленні господарських новин регіону. «19 серпня 1991 р. комуністичні послідовни-

ки “твердого” курсу здійснили відчайдушну спробу державного перевороту» [7, с. 495]. Після цієї дати газета “Червоний прапор” припинила виходити, хоча згодом була поновлена.

На початку 1990 р. газету друкували 5 разів на тиждень – всі дні, крім неділі та понеділка. Такий ритм вона продовжувала витримувати й після вимушеної перерви в 1991 р. до кінця року. Проте, зважаючи на економічні негаразди та провладний курс газети, який суперечив уподобанням читачів, інтерес до видання стрімко падав, і в 1995–2004 рр. воно стало збитковим, виходячи спочатку 3 рази на тиждень, потім – 2, а згодом – раз на тиждень (у середу, згодом – у четвер) тиражем 800 примірників (тираж 1998 р.). Проте вже в 2008 р. тираж газети “Вільне слово” сягнув 8 тис. примірників, у 2010 р. – 9,5 тис. примірників, а в 2012 р. – 18 тис. примірників.

Наразі ідея незалежності реалізується переважно в дискурсі еліт і більш конденсовано – у випусках напередодні та в день незалежності й інших державних свят – Дня Злуки (22 січня), Дня Соборності, Героїв Крут, дати звільнення Рівного від німецько-фашистських загарбників (2 лютого).

IV. Висновки

Отже, зважаючи на значну популярність у суспільстві ідеї незалежності України, вона репрезентована навіть у досить провладній газеті “Вільне слово”, що мотивовано загальним дослідженням суспільних настроїв. На початку державних перетворень у 1991 р. цю ідею продавали як маргінальну, опозиційну, навіть ворожу, і її основними репрезентаціями були форми дискурсу мас та ідеологія. Зі здобуттям Україною незалежності ідея репрезентована у формі дискурсу еліт, зокрема, в науково-популярних публікаціях. Згодом ця ідея переходить у терапевтичний дискурс, що сигналізує про труднощі державного розбудовчого процесу та є репрезентацією дискурсу мас.

Щодо контенту газети “Вільне слово”, цінним у плані дослідження є дискурс провладних еліт, дискурс еліт у діахронічному аспекті, репрезентація дискурсу народної

культури на її сторінках, новинний та ідеологічний дискурс.

Список використаної літератури

1. Дуцик Д. Політична журналістика / Діана Дуцик. – К. : КМА, 2005. – 158 с.
2. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О.В. Зернецька ; НАН України, Ін-т світової економіки і міжнародних відносин. – К. : Освіта, 1999. – 351 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К. : Академія, 1997. – 752 с. – (Nota bene).
4. Михайлин І.Л. Історія української журналістики. Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики / І.Л. Михайлин. – Х. : Прапор, 2004. – 318 с.
5. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В.П. Горбатенко ; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
6. Почепцов Г. Коммуникативные технологии двадцатого века / Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук, 2000. – 352 с.
7. Субтельний О. Україна: історія / Орест Субтельний ; пер. з англ. Ю.І. Шевчука ; вст. ст. С.В. Кульчицького. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 1992. – 512 с. : іл.
8. Червоний прапор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rivne.org/enc/enc_ch/chrapor.php.
9. Як Здолбунівська адміністрація приватні газети передплачувати “рекомендує” [Електронний варіант]. – Режим доступу: <http://zdblunivcity.net/yak-zdblunivska-administratsiya-pryvatni-hazety-peredplachuvaty-rekomenduje/>.
10. Apel K.-O. Analytic Philosophy of Language and the Geisteswissenschaften / K.-O. Apel. – Dordrecht : Reidel, 1967. – IX. – 63 p.
11. Habermas J. Knowledge and Human Interests / J. Habermas. – London : Heineemann, 1972. – VII. – 356 p.
12. Ricoeur P. Creativity in Language: Word, Polisemy, Methafor / P. Ricoeur // *Philosophia Today*. – 1973. – 17. – № 2/4. – P. 7–20.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2013.

Каневская В.В. Утверждение идеи независимости Украины в дискурсах элитарного и массового ровенской областной газеты “Вільне слово” в 1990–1991 годах

В статье рассматривается дискурс независимости на страницах газеты “Вільне слово” (“Червоний прапор”) г. Ровно в 1990–1991 гг. Делается вывод о неоднозначности процессов по строительству государства в информационном поле печати.

Ключевые слова: дискурс элитарного, дискурс массового, независимость Украины, идея независимости, газета “Вільне слово”, газета “Червоний прапор”.

Kanevska V. Statements idea of Ukraine’s independence in elite discourse and mass Rivne regional office “Free Word” in 1990–1991 years

The article considers the discourse of independence in the newspaper “Free Word” (“Red Flag”) Rivne in 1990–1991. Nowadays became a relevant studies establishing idea of independence in the

press of young Ukrainian state. Because the aim of our article is to study the idea of Ukraine's independence in elite and mass discourse, which were realizing in Rivne regional newspaper "Free Word" ("Red Flag"). This aim is specified in the tasks: ascertaining the nature of mass and elite discourses in the press, the studying of Rivne regional newspaper "Free Word", improving the idea of independence and specifics of its implementation in the "Free Word"'s discursive material.

The practical significance of article is to study and extrapolation of the results to the communication process in order to deepen its essence. The theoretical value is to include theoretical research findings in lectures.

Found that elite discourse in the media is a communicative unity texts and around-the-textual situations created to clarify the meanings implied naive elite in the communication process. Discourse in mass media is a communicative unity in and around the textual situation was created to clarify the meanings carried masses in response to the discourse of elites.

It was found that in the press discourse elites represented in the form of ideological propaganda, agitation and embodied in an editorial. Professional discourse, common sense, actually represented the elite discourse genres interview and genre forms of analytical journalism and the problematic article. Investigated that the mass discourse realized in the low level articles of entertainment genre, same in the notes, news, newsletters and reading confessions.

The idea of independence is manifested in the acquisition of territorial, economic and political independence from neighboring states. On the pages of Rivne regional office "Free Word" idea of independence interacts with different elements of communication, multifaceted and contradictory embodied in various discourses.

Nowadays the idea of independence is realized mainly in elite discourse and more condensed – the issues before Independence Day and other public holidays – Unification Day (January 22), Unity Day, Heroes Krut, also before the date of liberation Rivne city from Nazi invaders (February 2).

The article is concluded that the ambiguity of nation-building processes in the press' information field.

Key words: *elite discourse, the discourse of mass, the independence of Ukraine, the idea of independence, the newspaper "Free Word" newspaper "Red Flag".*